

# Onko murteentutkimuksella tulevaisuutta?<sup>1</sup>

*Heikki Leskinen*

0. Jos ottaa vaivakseen hakea kansan puhekielestä viime vuosina esitettyjä ajatuksia, tapaa tuskin ainoatakaan kielteistä kannanottoa. Kirjoittaja kuin kirjoittaja tunnustautuu murteiden ihailijaksi tai ainakin vakuuttaa saaneensa niistä merkittäviä vaikutteita. Uuden peruskoulumme alkeisoppikirjatkin näkyvät jo tähdentävän oppilaiden kotikielen arvostamisen tärkeyttä ja murteen sopivuutta äidinkielen oppiaineeksi. Ajan henki on siis kansan puhekielelle ja murteille myötämielinen, eikä näin ole yksin meillä, vaan samanlaisia tietoja on kantautunut eri puolilta Eurooppaa. Tämän perusteella luulisi ilman muuta, että myös kansanmurteiden tutkimus purjehtii parhailaan vinhassa myötätuulessa. Asianlaita on kuitenkin lähes päinvastoin: juuri dialektologejamme on viimeaikaisessa keskustelussa arvosteltu erityisen kirpeästi, ja yltiöpäisimmät ovat kiirehtineet ennustamaan koko tutkimus suunnan pikaista loppua.<sup>2</sup> Vaikka tämäntapaiset puheet ovat enimmäkseen vain muodikasta huulenneittoa, ne lienee tarkoitettu pohjustamaan todellisia muutoshankkeita. Siksi on jo korkea aika käydä vakavasti pohtimaan dialektologiamme nykytilaa ja tulevia mahdollisuuksia. Omasta puolestani kiinnitän huomiota kahteen näkökohtaan: murteentutkimuksen tehtäviin ja tutkimusmenetelmiin. Niiden tärkeydestä ei liene erimielisyyttä. Käsittääkseni tieteenalalta voidaan kieltää elämisen oikeus vain siinä tapauksessa, että se on suorittanut tehtävänsä loppuun eikä enää kykene löytämään uusia tutkimuskohteita tai että sen teoreettiset perusteet ovat pettäneet ja menetetty vanhentuneet.

1. Dialektologeillamme on tällä hetkellä edessään kolme laajaa työkenttää: a) vanhat kansanmurteemme, b) nykyinen puhekielimme ja c) kehkeyty-mässä olevat sosiaaliset murteemme. Tietenkään nämä tutkimuskohteet eivät

---

<sup>1</sup> Kielitieteen päivillä Jyväskylässä 17. 1. 1976 pidetty esitelmä.

<sup>2</sup> Keskustelulle näyttää antaneen alkusysäyksen Fred Karlssonin kolmansilla lauseopin ja semantiikan päivillä 5. 10. 1974 pitämä esitelmä »Fennistiikan tieteenparadigmasta ja sen ohjauksivaikutuksesta» (Virittäjä 1975 s. 179—193), jota sitten on tulkittu varsin ristiriitaisesti. Ymmärtääkseni dos. Karlsson ei nimenomaisesti vastusta dialektologiaa enempiä kuin muutakaan perinteistä fennistiikkaa, vaan hänen pyrkimyksensä on tieteenalamme monipuolistaminen.

eroa toisistaan jyrkästi vaan ovat suurelta osin limittäisiä, mutta jonkinlaiset rajat niiden välille voidaan toki vetää. Vanhojen kansanmurteiden keruu, arkistointi ja tutkiminen ovat kuten tunnettua olleet jo vuosikymmeniä dialektologiamme varsinainen harrastusala. Silti monet tärkeät, jopa perusluonteiset hankkeet odottavat yhä toteutumistaan. Esim. murteidemme muoto- ja lauseopillisten aineiden tallennus on yhä kesken, kansankielen sanakirjan laadinta ensimmäisellä neljänneksellään ja uudenaikainen murreatlas vasta suunnitteluvaiheessa. Edistymisen hitaus on ärsyttänyt etenkin niitä, jotka eivät ole selvillä tämänlaatuisten yritysten mittasuhteista. Mcnet näyttävät lisäksi kuvittelevan, että viivästyksen pääsyyinä on jatkuva aineiden keruu; siksi se olisi muka heti ja kertakaikkisesti lopetettava. Tämä on tietenkin vain asiantuntemattomuudesta johtuva väärinkäsitys, mutta levitessään se saattaa koitua koko tieteenalalle kohtalokkaaksi. Epäilijöitä on sen takia yhä uudelleen muistutettava siitä, että useat kansankielen kokoelmat kappavat kipeästi täydennystä ja että vieläkin on mahdollista saada talteen aitoa murretta, varsinkin kun tekniset välineet ja keruumenetelmät ovat nyt paremmat kuin koskaan aikaisemmin. Tässä on kuitenkin vasta asian toinen puoli. Toinen ja vielä tärkeämpi on ymmärtääkseni se, että tutkimus tarvitsee aina lisää todistusaineistoa, jonka avulla se voi vahvistaa tai kumota vanhoja teorioitaan ja kehittää uusia. Aikaisemmasta poikkeavat tiedot tuovat sitä paitsi esille myös ennen aavistamattomia ongelmia, ja juuri niiden ratkominen estää tieteenalaa juuttumasta paikoilleen. Murreainesten keruusta luopuminen olisi nykytilanteessa jokseenkin samaa kuin arkeologisten kaivausten lopettaminen sillä perusteella, että meillä on jo jonkinlainen kuva maamme esihistoriasta. Alamme laitosten tulisi ottaa mallia Museovirastosta, joka on omaksunut pysyväksi tehtäväkseen kansatieteellisen esineistön keruun ja tallentamisen. Toivottavasti olen väärässä, kun luulen materiaalin halveksimisen ja kenttätöiden vieroksumisen olevan kielentutkijoissa pelkkää mukavuudenrakkautta.

Murteiden tallennustyössä on epäilemättä tehty monia virheitä. Myönnettäköön avoimesti, että keruu ei aina ole ollut tarpeeksi suunnitelmallista ja että huomiota on joskus kiinnitetty enemmän saaliin määrään kuin laatuun. Aineksen kahmimishalun on tietenkin aiheuttanut huoli vanhan murteen nopeasta katoamisesta: ennen lopullista tuhoa on pyritty saamaan kokoon kaikki mahdollinen. Kiireen tunnetta on vielä lisännyt se, että materiaalin hankinta on yleensä jouduttu hoitamaan sivutyönä muiden tehtävien lomassa; päätoimiset kerääjät ovat meillä olleet ani harvinaisia. Vaikka jälki ei joka kohdalta kestä kriittistä tarkastelua, on kokonaistulosta pidettävä vähintäänkin tyydyttävänä. Pahin erehdys ei olekaan ollut tekninen vaan taktinen. Murteita koskevien suuryritysten tavoitteeksi on nimittäin lähes säännöllisesti ilmoitettu vain aineiston keruu ja arkistointi. Niitä seuraavasta tutkimuksesta

ei sen sijaan ole puhuttu mitään. Kuitenkin juuri se on jokaikisen tieteellisen hankkeen lopullinen päämäärä. Tämän yksinkertaisen totuuden murteen-tutkijat ovat jättäneet ääneen lausumatta ja saavat sitä nyt apurahojen niukkuutta päivitellössään katua.

Kansanmurteiden tutkiminen on ensisijaisesti kielen luonnollisen kehityksen seuraamista, ja tämän näkemyksen pohjalta sen tärkeimmät tehtävät ovat kehkeytyneetkin. Niistä antaa varsin valaisevan kuvan v. 1965 laadittu Kansallisten tieteiden kehittämisohjelma (ks. Suomi 112:1), joka on yhä monessa suhteessa ajantasainen. Se ei kuitenkaan mielestäni tähdennä riittävästi sitä, että kansankielen tutkimus on vielä toistaiseksi varmin tie myös yleiskielemme luonteen ymmärtämiseen. Käsitykseni tueksi mainitsen yhden esimerkin. Suomen kielen sanajärjestyksestä annettiin etenkin 1930-luvulla sääntöjä, joilla pyrittiin pääsemään eroon eräistä kiusallisiksi katsotuista svetisismeistä. Murteiden kannan selvittäminen on nyttemmin paljastanut nuo säännöt virheellisiksi ja luulotellut muukalaisuudet aidoiksi fennismeiksi (ks. Lindén, Vir. 1969 s. 105—116). Tapaus ei ole ainoa laatuaan. Käytännön kielenhuollolle dialektologia tekee jatkuvasti arvokkaita palveluksia.

Yleisesti tunnettujen ekstralingvististen tekijöiden ansiosta kehitys on jo sekä maaseudulla että varsinkin asutuskeskuksissa johtanut siihen, että valtaosa väestöstämme puhuu nyt vanhoihin kansanmurteisiin pohjautuvaa, mutta yleis- ja kirjakielestä vahvoja vaikutteita saanutta sekamurretta. Kyseessä on kaikkialla jatkuvasti kiihtyvä integroitumisprosessi, jota aiheellisesti nimitetään puhekielen murrokseksi. Se ei tule koskaan täydellisesti yhdenmukaistamaan alueellisia murteitamme, mutta niiden silmäänpistävimmit erityispiirteet se kyyntee suhteellisen lyhyessä ajassa hävittämään. Pystysuora kieliperintö on siinä — toisin kuin vanhassa murteessa — väistyvä ominaisuus: lapsena opittua kielimuotoa joudutaan vuosien mittaan moneen kertaan muuttamaan ympäristön vaatimusten mukaiseksi. Voimme vain kuvitella, miten suuria sopeutumisvaikeuksia tämä saattaa aiheuttaa.

Murteentutkimukselle puhekielen murros asettaa monia kiintoisia tehtäviä, joista osa on puhtaasti sosiolingvistisiä. Selville on pyrittävä saamaan mm., mitkä vanhan murteen ominaisuudet säilyvät parhaiten, mitkä taas nopeimmin katoavat, mitkä uudet piirteet omaksutaan herkimmin ja mistä eri lähteistä ne ovat peräisin, mitkä syyt jouduttavat kehitystä, mitkä puolestaan sitä jarruttavat jne. Tarkkailtavaksi on otettava myös ikä- ja sosiaaliryhmät sekä perheen ja muun elinympäristön vaikutus; juuri tässä on ilmeinen yhtymäkohta sosiolingvistiikkaan. Puhekielen murroksen selvittelyn lähtötasona on kuitenkin vanha kansanmurre, johon uutta kielimuotoa piirre piirteeltä verrataan.

Olenainen ero vanhaa ja nykyistä murretta puhuvan kansanhimisen välillä on se, että edellinen tulee elämänsä kaikissa vaiheissa toimeen yhdellä,

peruspiirteiltään muuttumattomalla puheenparrella, kun taas jälkimmäisen kielenkäyttö on eri tilanteissa hyvinkin erilaista. Karjalaisen siirtoväen murteita havainnoidessani olen mm. pannut merkille, että keski-ikäisellä maanviljelijäväestöllä on yleensä kolme toisistaan selvästi poikkeavaa puhe-  
tapaa: kotipiirissä yhä varsin karjalaisvoittoinen, keskustelussa kanta-asuk-  
kaiden kanssa tietoisesti länsimurteiseksi sävytetty ja virallisten asioiden  
hoidossa yleiskielisyyksiä tavoitteleva. Yksilölliset vaihtelut ovat tosin niin  
suuret, että ne hankaloittavat luotettavan kokonaiskuvan saamista. Silti  
puhetilanteen vaikutus kannattaa ottaa huomioon myös ikä- ja sosiaaliryh-  
miin kohdistuvassa tutkimuksessa, koska sen selvittely antaa merkittävää  
lisätietoa puhekielen muutosprosessin etenemisestä.

Varsinaisia sosiaalimurteita meillä esiintyy vain suurimmissa kaupun-  
geissa. Keskikokoisten taajamien puhekieli on sen sijaan vielä kovin yhden-  
mukaista ja heikosti kerrostunutta. Tavatonta ei ole sekään, että akateemi-  
sesti koulutetut menettävät maaseudulle siirryttyään kielellisen pintasilauk-  
sensa ja omaksuvat uudelleen nuoruusvuosiensa murrevoittoisen puhettavan.  
Useimmilla paikkakunnilla onkin nykyoloissa luontevampaa keskittyä puhe-  
kielen murroksen kuin kenties vasta idullaan olevien sosiaalimurteiden tut-  
kimiseen. Mikään ei tietysti estä samalla selvittämästä, mitä poikkeuksellisia  
piirteitä kullakin ammatti- ja erityisryhmällä jo on kielessään.

Korkeakoulujemme suomen kielen laitokset ovat viime aikoina kiinnittäneet  
melkoista huomiota nuorison kielenkäyttöön. Koululaisten puhekielestä on  
jopa vuosittain tehty useita opinnäytetöitä. Tästä huolimatta näyttää syn-  
tyneen sellainen harhaluulo, että Helsingin seudun slangi on jo päässyt koko  
maassa vallitsevaksi. Monet opettajat pitävät tämän väärinkäsityksen aiheut-  
tajina uusia peruskoulun äidinkielen oppikirjoja, jotka heidän mielestään  
tarjoavat slangia eräänlaiseksi nuorison kieli-ihanteeksi. Teosten laatijat eivät  
ehkä olekaan tulleet ajatelleeksi, että suurimmalle osalle koululaisiamme  
helsinkiläisnuorison puhekieli on vielä jokseenkin vierasta. Siihen ainakin  
viittaa eräässä jyvaskyläläisessä koulussa tehty koe: vain ani harvat 14—15-  
vuotiaat oppilaat kykenivät ymmärtämään Helsingin slangilla kirjoitetun  
kertomuksen. Yhtä kielteisen tuloksen on täkäläisten opiskelijoiden slangi-  
sanojen tuntemuksesta antanut testi, jonka Paavo Pulkkinen on hiljattain  
esitellyt tässä lehdessä (Vir. 1976 s. 298—301). Näiden esimerkkien perus-  
teella voinee väittää, että toistaiseksi ei ole vielä tutkittu, missä kaupunki-  
slangia käytetään ja ketkä sitä käyttävät. Tuskin edes tiedämme, millaista  
koululaisten todellinen puhekieli on eri puolilla Suomea.

Vakavana haasteena sosiaalimurteiden tutkimukselle on pidttävä arveluja,  
joiden mukaan lasten kielelliset valmiudet riippuvat paljolti yhteiskunta-  
luokasta. Näin saattaa ollakin, mutta ilman tieteellisiä selvityksiä asiasta  
tehdään helposti hätäisiä ja jopa virheellisiä päätelmiä. Syytä mahdollisista

epäkohdista ei meillä voida mitenkään vierittää koululaitoksen liian korkeiden kielellisten vaatimusten niskoille, sillä yhteiskuntaluokkamme ovat vielä kieleltään varsin lähellä toisiaan. Englannissa tehdyt havainnot eivät toki ole sellaisenaan sovellettavissa Suomen oloihin. Toisaalta meidän on kuitenkin pidettävä huoli siitä, etteivät muualla tehdyt erehdykset pääse omassa yhteiskunnassamme toistumaan.

Nykyisten kansanmurteiden ja sosiaalisten murteiden tutkimuksessa on toistaiseksi rajoitettu vain äänne- ja muoto-opin ilmiöiden tarkasteluun. Näin on menetelty pääasiallisesti käytännön syistä: äänne- ja muotopiirteitä voidaan niiden suuren taajuuden vuoksi poimia nopeasti tilastokäsittelyyn riittävä määrä. Tämä on tietenkin yksipuolisuutta, josta on mahdollisimman nopeasti pyrittävä siirtymään kielen muille lohkoille. Hedelmällinen aihepiiri olisi varmaan sanastontutkimus, sillä sen alalla voitaisiin päästä käsiksi kaikkien kolmen nyt puheena olevan murretyypin vertailuun. Tämä taas olisi mitä tervetulleinta jo sen vuoksi, että sekä yleiskielen että murteiden sanaston määrästä ja laadusta on parhaillaan liikkeellä sellaisia huhuja, jotka perustuvat enemmän uskoon ja tarveharkintaan kuin todelliseen tietoon. Esim. Jouko Vesikansa antaa kirjasessaan »Suomen kielen sanakirja» (s. 10) ymmärtää, että nykykieli on sanastoltaan vanhaa kansanmurretta tuntuvasti rikkaampaa, koska ns. pitäjänsanastoissa on vain n. 30 000 sanaa mutta Nykysuomen perussanakirjaan tulee peräti 80 000 hakusanaa. Yhtä löyhin perustein voitaisiin väittää, että vuosisadan alun aunukselainen talonpoika päihittää sanakilpailussa vaivattomasti nykykaupunkilaisemme, koska E. V. Ahtian keräämässä Säämäjärven murteen kokoelmassa on 163 500 sanalippua. — Sanaston tieteellinen analyysi tulisi käsittääkseni paljastamaan ennen muuta vanhojen kansanmurteiden ja nykykielen väliset laatuerot. Luulenpa, että nämä kielimuodot ovat sanastoltaan kuin kaksi eri maailmaa: toinen tunteiden, elämysten ja näkemysten tarkka kuvastin, käsitteenmuodostukseltaan luova ja dynaaminen, toinen taas karkeapiirteinen, vähäilmeinen ja järkeisoppinen, käsitteenmuodostukseltaan taksonomisen loke-roiva. Universaalien etsijälle tällaisen analyysin tulos on varmaan hätkähdyttävä elämys.

Dialektologiamme on siis laventamassa alaansa vanhoista kansanmurteista nykyiseen puhekieleen ja ottamassa samalla kertaa vastuulleen myös sosiaalisten murteiden selvittelyn. Sen suunnitelmat ovat nyt niin laajoja ja monipuolisia, että tällä hetkellä käytettävissämme olevat voimavarat eivät niiden toteuttamiseen riitä. Siksi dialektologit kiinnittävät suuria toiveita vasta perustettuun Kotimaisten kielten tutkimuskeskukseen. Vain se voi nykyoloissa turvata murteentutkimukselle riittävät ulkonaiset edellytykset. Hankkeiden toteuttamisjärjestyksestä voidaan tietysti olla eri mieltä, mutta niiden tarpeellisuudesta ei kai enää ole aihetta kiistellä.

2. Murteentutkimuksemme on luonteeltaan empiiristä, ja siksi sitä uhkaavat samat vaarat kuin muitakin empiirisiä tieteitä: kun ihanteena on varman tiedon tavoittaminen, tyydytään helposti vain tosiasioiden huolelliseen kokoomiseen ja tietyn kaavan mukaiseen luokitteluun. Nämä tehtävät ovat kyllä sinänsä arvokkaita ja välttämättömiäkin, sillä niiden varaanhan jokainen tutkimusyritys rakentuu. Kuitenkaan ne eivät ole tieteellisen työn päämääriä vaan ainoastaan sen välitavoitteita: niiden tarkoituksena on antaa tutkijan käteen aseet, joita kulloisenkin ilmiön oikein ymmärtäminen ja selittäminen vaativat. Kun eräät murremonografiamme ovat kieltämättä pikemmin hyvin järjestettyjä aineskokoelmia kuin varsinaisia tutkimuksia, voidaan niiden perusteella — jos niin halutaan — maalata koko tieteenalasta mitä surkein kuva. Menettely on kuitenkin epäoikeudenmukainen, sillä dialektologiallamme on juuri viime vuosilta esitettävänään joukko merkittäviä saavutuksia.

Paikoilleen jähmettyemisestä voidaan nyt tuskin syyttää edes äännehistoriaa, murteentutkimuksemme iäkästä valtahaaraa. Tuoreimmat sitä edustavat julkaisut poikkeavat nimittäin aivan olennaisesti aikaisemmista. Vanhaa niissä ovat oikeastaan vain lähtökohdat ja tavoitteet: ne perustuvat edelleenkin aitoon murremateriaaliin, ja niissä pyritään selvittämään nykykantaan johtanut kehityskulku sekä siihen vaikuttaneet tekijät. Ilmiöiden käsittelyä on avarrettu ja monipuolistettu ennen kaikkea dispositiota uudistamalla. Jäykkä äänneestä äänneeseen etenevä jaottelu on saanut rinnalleen ja täydennykseksen yleiskatsauksia, jotka mahdollistavat strukturaalien näkemysten esille pääsyn ja piirrekokonaisuuksien kuvaamisen. Näin yksityiskohdat liittyvät nyt kiinteästi taustaansa, ja entinen atomistisesti pirstova esitystapa on muuttunut jo varsin yhtenäiseksi. Helppo on myös havaita, että enää ei koeteta väen väkisin vetää pystysuoria kehityslinjoja myöhäiskantasuomesta nykysuomeen vaan hallitsevana menetelmänä on asutushistoriaan tukeutuva murremaantieteellinen selvittely. Sen avulla kytetään yleensä murteelle kuin murteelle rakentamaan monitasoinen synkronis-diakroninen kehikko, johon sekä erilähtöiset että eri-ikäiset ainekset luontevasti sijoittuvat. Äännehistorioiden taidokkaimpia kohtia ovat edelleenkin monimutkaisten foneettisten, fonologisten ja morfologisten detaljien analyysit, mutta selitysyrietykset kohdistuvat nykyään yhä useammin laajoihin ilmiöryhmiin. Tendenssi näyttää johtavan myös siihen, että äännehistoriallisen tutkimuksen painopiste siirtyy pian paikallismurteiden kuvauksesta koko kielialueen kattavien erityiskysymysten tarkasteluun. Suunta on varmasti oikea, vaikka paikallismurteiden äännehistorioitakin tarvitaan yhä lisää.

Viimeaikainen murteentutkimus on saanut tärkeimmät metodiset herätteensä fonetiikasta ja fonologiasta. Tosin uudenaikaisen eksperimentaalifonetiikan tarjoamia mahdollisuuksia on meillä toistaiseksi hyödynnetty kovin vähän. Tietämystämme ovat ehkä eniten lisänneet eri tahoilla tehdyt ään-

teiden kvantiteetinmittaukset, Niistä antoisin on ollut Kalevi Wiikin laajahko koesarja, jossa selvitetään lyhyttä pääpainollista tavua seuraavan yksinäisvokaalin kestoa eri murteissamme (ks. esim. *Congressus tertius in ternationalis fenno-ugristarum I s. 415—424*). Sen tulokset ovat hieman yllättäviä, ja ne antavat pohtimisen aihetta etenkin kielihistorioitsijoille: niiden valossa murteidemme syntyongelmat näyttävät entisestään mutkistuvan. Jo nyt vaikuttaa myös siltä, että kvantiteettisuhteita analysoimalla saadaan lisävalaistusta suomen ja itämerensuomalaisten kielten välisiin yhteyksiin sekä kantasuomalaiseen murreryhmytykseen. Tämäntapaisista kysymyksistä on kyllä viime aikoina käyty vilkasta keskustelua, mutta ilman uutta ainesta ei asian selvittely ota enää edistystä.

Tuoreimmat murremonografiamme osoittavat vakuuttavasti, että fonologinen ajattelutapa on pysyvästi juurtunut dialektologiaamme. Esim. Alpo Räisänen on mainiossa väitöskirjassaan »Kainuun murteiden äännehistoria I» (1972) ottanut huomioon niin fonotaktisten seikkojen kuin foneemisysteemin vaikutuksen äänteiden kehitykseen ja tehnyt kaikista tutkimistaan murteista tarkan foneemianalyysin. Heikki Paunosén hiljattain (1974) valmistuneessa väitöskirjassa »Monikon genetiivin muodostus suomen kielessä I» fonologinen näkökulma on jopa hallitseva. Teoksen yleiskielitieteellinen anti on muutenkin harvinaisen runsas. Paunonen esittää mm. vahvoja argumentteja morfologian itsenäisyyden puolesta ja pyrkii kumoamaan abstraktin fonologian päinvastaisen käsityksen. Oman esimerkistönsä avulla hän näyttää havainnollisesti, että pintafonologinen tarkastelutapa on syväfonologista käyttökelpoisempi. Siksi hän myös hylkää kokonaan keinotekoiset pohjamuodot ja johtosäännöt sekä tähdentää paradigman sisäisten ja paradigma-tyyppien välisten vaikutusyhteyksien merkitystä. Paunosén teorianmuodostus ei tietenkään ole vailta esikuvia: hän tunnustautuu avoimesti Hermann Paulin suhdeverkkoojatuksen kannattajaksi, tulkitsee lähinnä Henning Andersenin tavoin de Saussuren käsityksiä analogiasta ja reinterpretaatiosta, nojaa generatiivin fonologian kritikoinnissa Kingiin ja Kiparskyyn sekä puhuu pintafonologian etevyydestä samaan sävyyn kuin Royal Skousen. Olennaista onkin se, että eri tahoilta saadut vaikutteet on kyetty sulattamaan yhtenäiseksi tutkimusmenetelmäksi, jota voinee osuvimmin kutsua synkronis-diakroniseksi. Sen periaate on — niin kuin edeltä on jo käynyt ilmi — murteen- ja erityisesti äännehistoriantutkimuksellemme vanhastaan tuttu, mutta vasta Paunonen on esittänyt sille vankat teoreettiset perustelut ja soveltanut sitä muoto-opilliseen materiaaliin. Tulos on niin onnistunut, ettei se voi olla vaikuttamatta dialektologiaamme peruslinjaan: sitä tulevat lähivuosina hallitsemaan pintarakenteesta lähtevä tarkastelutapa ja synkronis-diakroninen metodi.

Abstrakti fonologia, generatiivin transformaatioteorian myöhäsyntyinen

jälkeläinen, ei ole saanut murteentutkimuksessamme minkäänlaista jalansijaa. Dialektologien sitä kohtaan tuntema vastahankaisuus on helppo ymmärtää: aidon kielen rikkauteen ja moni-ilmeisyyteen perehtynyt ei yksinkertaisesti voi hyväksyä abstraktin fonologian suoraviivaista ja mekaanista kuvaustapaa, varsinkin kun sen psykologinen realismi on aivan kyseenalainen. Binaarinen on tai ei -jako jättää kerta kaikkiaan ilmaisematta monia kieleen olennaisesti kuuluvia seikkoja. Tästä on u:in mainittu esimerkkinä sellainen vapaa vaihtelu, jonka molemmat jäsenet ovat hyväksyttäviä mutta taajuussuhteiltaan erilaisia. Vaikka taajuudet vielä jotenkuten kyettäisiinkin liittämään teoriaan, jää niiden psykologinen tausta auttamatta kaikkien generatiivien keinojen ulottumattomiin. Grammaattisuus ja hyväksyttävyyt eivät käytännössä ole niin mutkaton kysymys, kuin generatiivi teoria pakottaa olettamaan. Niiden välistä rajaa on vaikea — etten sanoisi mahdoton — käydä, ja niiden aste-erot saattavat perustua niin hienojakoiseen systeemiin, ettei sitä pystytä kahlitsemaan kaavoihin. Abstrakti fonologia antaa siis synkronisesta todellisuudesta paitsi puutteellisen myös virheellisen kuvan. — Abstraktin fonologian heikkoudet eivät suinkaan anna dialektologeille oikeutta hyljeksiä koko generatiivia transformaatikielioppia. Ainakin sen soveltuvuutta murteidemme lauseopin tutkimukseen kannattaisi ennakkoluulottomasti kokeilla, sillä jo pelkkä generatiivin käsitteistön käyttöönotto näyttää lisäävän esityksen havainnollisuutta ja paljastavan uusia näkökohtia. Generatiivin syntaksin periaatteiden soveltaminen kielen eri kehitysvaiheita edustavaan aineistoon on sitä paitsi niin houkutteleva tehtävä, että täytyy ihmetellä, miksi kukaan ei meillä vielä ole käynyt siihen käsiksi. Toisaalta generativismiakin on pian ryhdyttävä varjelemaan latistumiselta: nykyään näkee jo melkoisia truismeja tarjoiltavan vain generatiivisella termistöllä kuorutettuna.

Murteentutkimus on — kuten muukin kielentutkimus — alkanut entistä enemmän turvautua tilastollisiin laskelmiin. Niiden käsittely on ATK-menettelmien ansiosta tullut niin vaivattomaksi, että nyt on voitu ryhtyä toteuttamaan monia sellaisia hankkeita, joita aikaisemmin pidettiin ylivoimaisina. Lajissaan laajin lienee tällä hetkellä Turun yliopistossa meneillään oleva kansanmurteiden lauseopin tietokonetutkimus, mutta se saanee lähivuosina rinnalleen useita periaatteiltaan samantapaisia yrityksiä. Taajuuslaskelmat hallitsevat jo varsin näkyvästi puhekielen muuntumisprosessin ja sosiaalimurteiden selvittelyä, joissa joudutaan jatkuvasti tekemään vertailuja eri kielenkäyttäjryhmien kesken. Tuntemattomia tilastot eivät ole myöskään vanhojen kansanmurteiden esityksissä: niillekin ne antavat lisää ryhtiä ja täsmällisyyttä. Enää ei dialektologikaan tyydy tekemään vain summittaisia havaintoja ilmiöiden yleisyysuhteista, vaan hän tavoittelee tarkkoja numerotietoja. Silti tilastollisten laskelmien käyttö on meillä vasta alkuvaiheissaan. Eniten sille tarjoavat mahdollisuuksia johto-opin, sanaston ja syntaksin tutkimus.



Toivon esimerkkieni osoittaneen, että dialektologiamme on yhä elinvoimainen. Sillä on takanaan pitkä traditio, mutta sen teoreettinen perusta on säilynyt rapautumattomana, koska sitä on jatkuvasti vahvistettu ja lavennettu. Se ei ole missään vaiheessa vajonnut sellaiseen harhakäsitykseen, että sen menetelmät olisivat jo kehittyneet täydellisiksi tai että sillä olisi varaa katkaista siteet muihin tieteenaloihin. Siksi se on myös tällä hetkellä uusiutumiskykyinen ja valmis ottamaan vastaan entistä vaativampia tehtäviä. Murteentutkimuksemme on kyllä lähtökohdiltaan kansallista ja varsinkin pitkälle omaleimaistakin, mutta se ei suinkaan ole vailla kansainvälisiä kontakteja. Erityisen kiinteät suhteet sillä on neuvostoliittolaiseen dialektologiaan, joka noudattaa samoja peruslinjoja kuin omamme. Viime aikoina tutkijamme ovat solmineet uusia yhteyksiä moniin Länsi-Euroopan maihin. Niiden hoidossa he ovat sitä paitsi olleet pikemmin antavana kuin vastaanottavana puolena.

# Hat die Dialektologie eine Zukunft?

*Heikki Leskinen*

Die finnische Dialektologie steht im Augenblick vor drei grossen Arbeitsbereichen: a. die alten Volksdialekte, b. die heutige gesprochene Sprache und c. die Soziolekte. Obgleich man in Finnland bereits Jahrzehnte die alten Volksdialekte gesammelt, archiviert und erforscht hat, sind viele grundlegende Vorhaben noch nicht verwirklicht. Zu den wichtigsten gehören die Aufzeichnung morphologischen und syntaktischen Materials sowie die Erstellung eines Dialektwörterbuches und Dialektatlas. Auch die Archive der Volkssprache verlangen noch Ergänzung. In dieser Situation wäre es direkt verhängnisvoll, auf den Rat jener zu hören, die zwecks Beschleunigung der Forschungsarbeit das endgültige Einstellen des Materialsammelns fordern.

Die überwiegende Mehrheit der Finnen spricht heute bereits eine Art Mischsprache, aufbauend auf den Volksdialekten und der Standardsprache. Der im Gang befindliche Prozess der Verwandlung, der laufend akzeleriert, wird hier als Umbruch der gesprochenen Sprache bezeichnet. Er bringt für die Dialektologie eine ganze Reihe neue Aufgaben mit sich. Man sucht u.a. festzustellen, welche Eigenschaften des alten Dialekts sich am besten erhalten, welche wiederum am schnellsten verschwinden, welche neuen Merkmale am leichtesten übernommen werden und aus welchen verschiedenen Quellen sie stammen, welche Ursachen die Entwicklung antreiben und welche bremsend wirken. Ferner werden die territorialen Unterschiede beobachtet, der Einfluss der Alters- und Sozialgruppe sowie der Anteil der Familie und der sonstigen Umwelt an den sprachlichen Veränderungen des Individuums.

Eigentliche Soziolekte begegnen offenbar nur in den grössten finnischen Städten. Die Umgangssprache auch mit-

telgrosser Siedlungszentren ist noch recht schwach geschichtet. An den meisten Ortschaften empfiehlt es sich daher, den Umbruch der gesprochenen Sprache zu untersuchen und nicht die erst im Keim vorhandenen Soziolekte. Die Umgangssprache der Jugend nimmt jedoch überall eine Sonderposition ein. Man dürfte allgemein annehmen, dass der Slang od. Jargon der Grossstädte bereits in ganz Finnland wenigstens bei den Schülern und Studenten beliebt geworden ist. In Wirklichkeit ist die Situation offenbar ganz anders: in Jyväskylä durchgeführte Versuche haben gezeigt, dass die ortsansässige Jugend bereits Schwierigkeiten hat, den Slang von Helsinki auch nur zu verstehen.

Bei der Erforschung der heutigen Volksdialekte und Soziolekte hat man sich vorläufig nur auf die Betrachtung der Erscheinungen von Laut- und Formenlehre beschränkt. Das geschah in der Hauptsache aus praktischen Gründen: die lautlichen und morphologischen Merkmale lassen sich ob ihrer grossen Häufigkeit rasch in genügender Menge für eine statistische Bearbeitung exzerpieren. Eine solche Einseitigkeit müsste jedoch möglichst bald überwunden werden. An neuen Forschungspunkten wären sicher Syntax und Lexik am fruchtbarsten.

Die vergangenen Jahre waren für die finnische Dialektologie eine Zeit der Erneuerung der Forschungsthemen wie auch -methoden. Diese Veränderungen werden sogar in der den Traditionen verbundenen finnischen Lautgeschichte sichtbar. Es wird nun nicht mehr versucht, senkrechte Entwicklungslinien zu ziehen vom Späturfinnischen zum Neufinnischen, die herrschende Methode ist vielmehr die auf der Siedlungsgeschichte gründende dialektgeographische Betrachtung. Mit ihrer Hilfe ist man i.a. imstande, eine Art synchron-diachronen

Rahmen für die untersuchten Mundarten zu erstellen, in dem die Elemente verschiedener Herkunft und verschiedenen Alters Platz finden. Neu an der finnischen Lautgeschichte sind auch die strukturellen Anschauungen sowie die zusammenhängende Behandlung von Merkmalgesamtheiten, ermöglicht durch die Einführung einer flexibleren Disposition.

Die grösste Entwicklung hat die Dialektologie in Finnland auf dem Gebiet der Morphologie erfahren. Dieser früher vernachlässigte Sektor der Forschung ist nun dabei, die Führungsstellung zu übernehmen. Dies geht zum grossen Teil darauf zurück, dass die finnischen Morphologen die Entwicklung der allgemeinen Sprachwissenschaft und darin vor allem der Phonologie aufmerksam verfolgt haben. Hinsichtlich ihrer Theoriebildung haben sie sich für die oberflächenphonologische Betrachtungsweise entschieden, von der die künstlichen Grundformen und Ableitungsregeln gänzlich abgelehnt werden; stattdessen wird die Bedeutung der Wechselbeziehungen innerhalb des Paradigmas und zwischen den Paradigmatypen betont. Da die Methode gleichzeitig sowohl die waagrecht als auch die senkrecht gerichtete Einwirkung berücksichtigt, kann sie zunächst als synchron-diachron charakterisiert werden. — Die abstrakte Phonologie hat dagegen bei den finnischen Dialektologen keinen Anklang gefunden. Die Forscher, vertraut mit der Fülle

und dem Ausdrucksreichtum der lebendigen Sprache, haben deren geradlinige und mechanische Art der Beschreibung einfach nicht akzeptieren können.

Die Dialektologie greift heute — wie auch unsere sonstige Sprachforschung — immer mehr zum Hilfsmittel der statistischen Berechnung. Dank der EDV-Methoden ist diese Dataverarbeitung so mühelos, dass man nunmehr an viele Vorhaben herangehen kann, die früher als zu arbeitsaufwendig galten. In den Untersuchungen über den Bruch der Umgangssprache und die Soziolekte fallen vor allem die Frequenzberechnungen ins Gewicht, wo ständig Vergleiche zwischen den verschiedenen Gruppen von Sprachbenutzern anzustellen sind. Auch in den Darstellungen über die alten Volksdialekte sind statistische Angaben heute nicht selten; Straffung und Präzision sind die positiven Auswirkungen. Die quantitativen Methoden werden in der Zukunft sicher am meisten in der Erforschung der Derivationslehre, der Lexikologie und der Syntax zur Anwendung kommen.

Die Dialektologie in Finnland ist dabei, ihr Gebiet von den alten Volksdialekten auszudehnen auf die heutige Umgangssprache und die Soziolekte. Gleichzeitig sucht sie ihre theoretischen Grundlagen zu festigen und ihre Forschungsmethoden zu entwickeln. Deshalb ist sie ungeachtet ihrer langen Tradition immer noch erneuerungsfähig und bereit, neue und noch anspruchsvollere Aufgaben zu übernehmen.

*Osoite:  
Anschritt:*

*Suomen kielen ja  
viestinnän laitos  
Vaasank. 3  
SF-40100 Jyväskylä 10*